

V
ОНІМИ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

МІСЦЕВІ ГЕОГРАФІЧНІ ТЕРМІНИ У ПОКУТСЬКИХ ТА ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті розглянуто мікротопоніми Покуття, твірними основами яких виступають географічні терміни, характерні для досліджуваного регіону або сусідніх – Бойківщини, Буковини, Гуцульщини, Лемківщини, а також для лексики західнополіських говірок.

Ключові слова: мікротопонім, місцевий географічний термін, апелятив, мікрооб'єкт.

Билинская Л. Местная географическая терминология в покутских и восточнополесских говорах

В статье рассмотрены микротопонимы Покутья, в основах которых зафиксированы географические термины, свойственные этому региону или соседним – Бойковщине, Буковине, Гуцульщине, Лемковщине, а также лексике восточнополесских говоров .

Ключевые слова: микротопоним, местный географический термин, апелятив, микрообъект.

Bilinska L. Local geographical terms in the vernaculars of Pokuttya and Western Polissya regions.

In the article microtoponyms of Pokuttya region, which are derivated from geographical terms, typical for investigated region or for adjacent regions – Boykivshchyna, Bukovyna, Hutsulshchyna, Lemkivshchyna and for vocabulary of Western Polissya' vernacular are described.

Key words: microtoponym, local geographical term, apelativ, microobject.

Постановка наукової проблеми. Зацікавлення науковців народною географічною термінологією зумовлюється характером та специфічними рисами цієї групи лексики. Лінгвісти підкреслюють "активну участь місцевих географічних термінів у творенні власних географічних назв різних територій" [3. с. 87]. "Для мікротопонімів здебільшого характерний тісний зв'язок з апелятивами, особливо з географічними термінами; серед усіх видів власних назв вони найближче стоять до загальних назв, зберігаючи свою мотивованість" [5. с. 318].

"Загальні назви найчастіше, – як пише Ю. Карпенко, – стають тоді мікротопонімами, коли вони є... географічними термінами" [6. с. 20]. На думку І. Железняк, "велика кількість географічних термінів з розгалуженою семантикою свідчить про виняткове значення природи у житті людини... Топоніми, похідні від географічних апелятивів, мають велику інформативну місткість" [4. с. 18].

Як зауважує М. Толстой, "географічна термінологія є одним із резервуарів для топоніміки, насамперед для мікротопоніміки, а часто на конкретній території в конкретних діалектах займає проміжне місце між ономастичною в широкому розумінні цього слова і загальною сферами мови" [8. с. 17]. Лінгвісти

зазначають, що терміни на позначення рельєфно-ландшафтних ознак по-різному репрезентуються у різних класах географічних назв: "роль природно-географічної термінології, – пише В. Ємельянович, – у творенні географічних назв різних атегорій не є однаковою" [3. с. 87]. Найзначнішим є обсяг географічних термінів у мікротопонімії, яка, у порівнянні із гідронімією та ойконімією, тісніше пов'язана з апелятивною лексикою: "Географічна лексика творить основну групу мікротопонімічних найменувань" [7. с. 30].

Питанням географічної термінології присвячені праці багатьох українських і зарубіжних учених. До найважливіших із них зараховуємо наступні: "Слов'янська географічна термінологія: Семасіологічні етюди" М. Толстого, "Білоруські географічні назви" І. Яшкіна, "Словник народних географічних термінів Чернігівсько-Сумського Полісся" Є. Черепанової, "Матеріали до словника українських географічних апелятивів (назви рельєфів) Т. Марусенко, та "Словник народних географічних термінів Кіровоградщини" Т. Громко, В. Лучика, Т. Поляруш, "Словник народних географічних термінів Волині" О. Данилюк. Багатий матеріал української географічної термінології презентують книги Я. Рудницького "Географічні назви Бойківщини" та С. Грабця "Географічні назви Гуцульщини".

Українські топографічні терміни фіксуються також у словниках І. Верхратського, Б. Грінченка, Є. Желехівського, М. Онишкевича, у "Словнику буковинських говірок" і ін. У рамках досліджень мікротопонімії окремих регіонів учені встановлюють активну участь місцевих географічних термінів – Н. Сокіл – на території Сколівщини, І. Чеховський – на території Чернівецької області.

Покуття як окремий географічний регіон має свої специфічні історико-економічні та діалектні особливості, які не могли не бути відображеними у його мікротопонімії, яка, як відомо, не є простим фіксатором географічних об'єктів, що існують на певній території. Для номінації місцевих реалій комунікативна спільнота відбирає тільки те, що найбільш відповідає історичним особливостям, економічному устрою, природно-географічним умовам певної території. "Місцеве населення відбирало із складу апелятивної лексики ті семантичні класи, які найбільше відповідали потребам топонімічної практики, відповідно до суспільного розвитку та умов життя" [2. с. 106], адже "мікротопоніми зберігають словотвірно-лексичні особливості мови / говірок місцевих комунікативних спільнот" [10. с. 31], до того ж вони містять "цінні дані про місцеві говірки" [1. 18], є цінним джерелом для "дослідження історії мови, лексикології, словотвору та діалектології" [1. с. 18].

Предметом нашого розгляду є мікротопоніми Покуття, твірні основи яких вказують на рельєфно-ландшафтні ознаки (підвищення і заглиблення), що мотивовані географічними термінами, характерними для досліджуваного регіону або сусідніх – Бойківщини, Буковини, Гуцульщини, Лемківщини, а також для лексики західнополіських говірок.

Відапелятивні мікротопоніми Покуття, мотивовані природно-географічними термінами, що виражають природні особливості, гідрографію, ландшафт

названої території, складають 45% від усіх зафіксованих анойконімів Покуття. У досліджуваному регіоні кількісно найбільшою є група мікротопонімів, твірні основи яких вказують на підвищення. Це зумовлено фізико-географічним розташуванням Покуття у межах Карпатських гір. Як зауважував С. Грабець, "у всіх людей, що є у ближчому контакті з природою, ... топографічна термінологія є дуже багатою. Цей стан відображається в географічних назвах, які постали із загальної лексики" [9. с. 27]. До того ж, найменування мікрооб'єктів часто співвідносні із загальними іменниками, що вживаються у місцевих говірках.

Зважаючи на те, що Полісся має свої характерні рельєфно-ландшафтні ознаки, це знаходить своє відображення і в мікротопонімії краю. Вживані у цьому регіоні місцеві народні географічні терміни можуть не повторюватися в інших місцевостях України. Проте у покутсько-буковинських та західнополіських говірках функціонує ряд спільних лексем, які є базовими основами для творення найменувань мікрооб'єктів. Аналізуючи назви місцевих реалій Покуття, що мотивовані топографічними термінами, та зіставляючи їх з аналогічними термінами у західнополіських говірках, ми поділяємо географічні терміни на підгрупи:

терміни, які мають близьке, споріднене значення в обох говірках;
терміни, що вживаються із відмінним, іноді – протилежним значенням.

До першої підгрупи відносимо такі апелятиви:

багно у західнополіських говірках рефлексує як "болото" [Арк. I 7]; у білоруській мові *багна* – "торф'янисте непрохідне болото без рослинності" [Яшк. 18], на Покутті *багна* – "волога мокра місцина, болото" [СБГ 21]: ур. *Багна* (Рунг. Кол.), луг *Багни* (В. Кл. Кол.);

вирва побутує на Поліссі з семантикою "яр" [Арк. I 58], з цим же значенням вживається й на Покутті п. *Вірва* (Верб. , Сор. Гор.).

глинище "місце, де копають білу глину" [Арк. I 92], у білоруській мові *глинища* – "місця, де добувають глину і роблять цеглу-сирець; глиняний кар'єр" [Яшк. 50], у досліджуваному регіоні – "місце, яма, звідки беруть глину": пр. *Глинище* (*Глинки*) (Торг. Гор.), ч. с. (Стец. Сн.), м. куп. (Воскр. Кол.), кар'єр (Бал. Сн.), ур. (Жабокр. Тл.), місц. (Угорн. Тисм.);

долина "низьке заболочене місце на полі чи сінокосі" [Арк. I 138]; на Покутті – "долина, низина, поросла лісом, рівнина (в загальному значенні)" [Мар. 226], "низовина" [СБГ 98]: пас. *Долина* (Бел. Сн.), ч. с. (Тр. Сн.), (Раків. Кол.), (Кут. Тл.), (Підв. Гор.), вул. (Топ. Гор.), п. (Груш. Кол.), г. (Остр. Тл.) п. (Драгом. Тисм.);

калюга "калюжа" [Арк. I 206], у покутсько-буковинських говірках *калюжа* – "стояча вода у заглибинах ґрунту після дощу" [СБГ 184]: л. , п. *Калюжка* (Петр. Тл.);

к'ємна "невелике підняття на поверхні; високий пагорб" [Арк. I 219], подібно і на Покутті "купа" (пор. пол. кієра – "насип", "купа"): ч. с. *К'ємна* (Вікно Гор.), м. куп. (Ілл. Сн.);

ключ "джерело" [Арк. I 228], аналогічною є і семантика *ключ* – "джерело" на

досліджуваному терені: пас. *У Ключи* (Раш. Гор.);

меж "межа між полями чи городами" [Арк. I 309], у досліджуваному регіоні *межа* – "границя" [Гр. II 415] пас. *В Межі* (Рак. Гор.);

могілки "кладовище" [Арк. I 317], на Покутті вживається лексема *могілки* з аналогічним значенням: к. с. *Могилки* (Ілл. Сн.), к. с. (Городн. Гор.), ур. (Грин. Тл.), (Братк. Тисм.);

мочар маніфестується у західнополіських говірках зі значенням "заболочена місцевість; драговина, трясовина" [Арк. I 322], а на досліджуваному терені "підмокле поле" [Граб. 42], *мочара* – "багно; драговина, трясовина" [СБГ 298] ур. *Мочар* (Кол. Тисм.), л. *Мочара* (Н. В. Кол.), п. *Мочари* (Ст. Л. Тисм.), (Бук. Тл.), ур. (Загв. Тисм.) *лука* (Стр. Гор.) н. з. (Вид. Сн.);

пагурок у західнополіських та покутсько-буковинських говірках – "пагорб" [Арк. II 21]: луг *Пагурок* (Зав. Сн.);

погарище "місце, де була пожежа" [Арк. II 59], *погарь* у буковинських говірках – "місце, де згорів ліс" [СБГ 436]: л. *Погар* (Хмел. Бог.), (Слоб. Кол.), ч. с. *Погарі* (Раків. Кол.), пас. (Товм. Кол.), ур. (С. Бог. Бог.);

поле "ділянка землі, що використовується під посіви" [Арк. II 66] [Яшк. 147], у досліджуваному регіоні – "оброблювана земля, поле" [Рудн. 28]: ур. , пас. *Велике Поле* (Марк. Бог.), п. *Громадське Поле* (Зав. Сн.);

ріг "кут поля" [Арк. II 121, 118], [Яшк. 165], також на Покутті пас. *Ріжок* (Л. Слоб. Кол.), сін. (Кол. Гор.);

став "водойма з непроточною водою" [Арк. II 169], аналогічне значення лексеми й на Покутті: к. с. *Ставочок* (Топ. , Раш. Гор.), ст. *Великий Став* (Од. Тисм.);

чуркало "джерело" [Арк. II 256], а на досліджуваному терені із цим значенням вживаються лексеми *чуркало* і *чуркач* [СБГ 652]: ур. *Чуркач* (Стец. Сн.);

яма "будь-яке заглиблення у землі" [Арк. II 287], "викопане або природне заглиблення у землі; велика яма; низина" [Яшк. 210], а на Покутті побутує зі значенням "яма, долина, кітловина" [Граб. 39]; "яма, долина" [Рудн. 22]: л. *Яма* (Слоб. Кол.), пас. (Дел. Тл.), п. *Ями* (М. Кл. Кол.), п. (Стец. Сн.), ур. (Хмел. Бог.).

Другу підгрупу утворюють лексеми:

берех – "пасовище в низині; сінокіс" [Арк. I 14]; на Поліссі *берег* – "частина суші коло води; крутий високий берег" [Яшк. 23], на Покутті – "берег ріки, потоку"; на Гуцульщині – "берег ріки, потоку; узвиштя, гора, схил гори" [Граб. 32], на Бойківщині – "високий крутий берег, прірва, урвище, гора узагалі" [Рудн. 17]: л. *Берег* (Вид. Сн.) м. куп. (Дел. Тл.), ч. с. *Береги* (Пужн. Тл.), вул. (Хот. Тл.), рів (Бел. Сн.), яр (Ст. Гв. Кол.), пас. (Буч. Сн.);

глей "жовта та коричнева глина" [Арк. I 91], *глей* – "глинистий ґрунт серед піскового поля" [Арк. I 91]; на Покутті *глей* – "липка глина", пор. *глеїти* – "мазати стіни липкою глиною, глеєм" [СБГ 71]: пас. *Глей* (Воскр. Кол.), бер. *Глії* (Трост. Сн.) пас. (Н. В. Кол.).

криниця "джерело, яке випливає з-під землі; джерело в колодязі" [Арк. I 255], у

білоруській мові – "джерело, яке впливає з-під землі" [Яшк. 99] у досліджуваному регіоні – "колодязь": кр. *Кернички* (Кол., Реп. Гор.), к. с. (Раш. Гор.), (Хот. Тл.), м. р. *Біла Криниця* (Марк. Кол.);

круча "місце в річці з круговим рухом води, вир" [Арк. I 259], у білоруській мові цей географічний термін означає "високе місце, крутий берег; яма у річці" [Яшк. 99], на Покутті – "крутий схил гори" [Мар. 233]: горб *Снятинська Круча* (Мик. Сн.);

лінія "лісова просіка" [Арк. I 288], "вузька лісова просіка між лісовими ділянками" [Яшк. 106], у досліджуваному регіоні *ленія* – "просіка" [СБГ 257]: л. *Ленія* (В. Кл. Кол.), л. *Ленія Писанюка* (Ст. Гв. Кол.), ур. *На Лінії* (Поб. Тисм.);

луг "заболочена місцевість із сінокосом і вільховим лісом" [Арк. I 269], у білоруській мові – "сіножать біля річки" [Яшк. 107], на терені Покуття – "пасовисько коло річки": пас. *Луг* (Кут. Тл.), сін. (Клуб. Тисм.), п. (Поб. Тисм.), (Ант. Тл.), ч. с. (Товм. Кол.), (Городн. Гор.);

остров у західнополіських говірках – "грибне місце; місце, де ростуть чорниці" [Арк. II 17], на Поліссі також "острів серед болота; ділянка лісу серед безлісного простору; полянка у лісі" [Яшк. 123], на Покутті *острів* – "ділянка землі, що виділяється на низинній місцевості": місц. *Острів* (Петрил. Тл.), г. (Сем. Гор.), ур. *Островець* (Довг. Тисм.).

печера "горбик біля озера" [Арк. II 42], у досліджуваному регіоні – "заглибина у підводній частині берега річки" [СБГ 409]: п. *Печері* (Сем. Гор.), горб, пас. *Печерки* (Реп. Гор.)

скала "блискавка" [Арк. II 17], для досліджуваного регіону характерна орографічна семантика: "скала, урвище, прірва" [Граб. 49], на Бойківщині – "скеля" [Он. II 221]: г. *Скала* (Остр. Тл.);

стінка "межа між полями, по якій можна проїхати возом; дорога, яку зробив собі пан; вузька дорога для повертання кіньми між будівлями" [Арк. II 174], на Покутті *стінка* – "невеличкий схил; крутий берег річки, порослий лісом" [СБГ 523], "стрімка гора" [Рудн. 31]: л. *Скінка* (Ол-а Тл.), г. *Стінка* (Клуб. Тисм.), л. (Реп. Гор.), ур. (Петрил. Тл.).

Висновок. Порівняльний аналіз функціонування топографічної лексики у західнополіських та покутсько-буковинських говірках засвідчує наявність термінів, що мають подібну семантику, а також лексем, подібних звуковим складом, що маніфестуються різним набором сем. Такий аналіз підтверджує також роль специфічності природних умов, діалектних особливостей регіону у формуванні мікротопонімів краю.

Література

1. Бучко Д. Г. Аноїконіми сіл давнього Любачівського повіту / Д. Г. Бучко // *Mikrotoponimia na pograniczach językowo-kulturowych*. [redakcja Michał Łesiew, Marek Olejnik]. – Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłododowskiej. – Lublin, 2005. – S. 17–23.
2. Васілюк Н. Лексика-семантичні типи мікратапанімії паўднёва-заходняй часткі

Брэстчыны / Н. Васілюк // Беларуская аанамастыка. – Мн. : Навука і техника, 1985. – С. 103–113.

3. Емельянович В. Географічная тэрміналогія як крыніца мікратапаніміі (на матэрыяле Пружанскага і Камянецкага раёнаў Брэсцкай вобласці) / В. Емельянович // Беларуская аанамастыка. – Мн. : Навука і техника, 1985. – С.87–97.

4. Железняк І. М. Географічний термін *mol'uga в складі гідроніма / І. М. Железняк // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 18–24.

5. Карпенко О. Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – 752 с.

6. Карпенко Ю. Свойства и истоничники микропонимии / Ю. Карпенко // Микропонимия. – М., 1967. – С.15–23.

7. Михальчук О. Географічна термінологія в мікротопонімії Підгір'я / О. Михальчук // Мовознавство. – 1997. – № 2–3. – С. 29–35.

8. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология : Семасиологический аспект / АН СССР; Ин-т славяноведения и балканистики / Н. И. Толстой – М., 1969. – 262 с.

9. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny / S. Hrabec. – Kraków, 1950. – 264 s.

10. Mrózek R. System mikrotopinimiczny Śląska Cieczyńskiego XVIII wieku / R. Mrózek. – Katowice : Uniwersytet Śląski, 1990. – 223 s.

Скорочення джерел і довідкової літератури

Арк. I – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. / Г. Л. Аркушин. – Т. 1. А–Н. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – XXIV + 354 с.

Арк. II – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. / Г. Л. Аркушин. – Т. 2. О–Я. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 458 с.

Граб. – Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny / S. Hrabec. – Kraków, 1950. – 264 s.

Гр. – Словарь української мови / упор. Б. Д. Грінченко. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. I–III; 1997. – Т. IV.

Мар. – Марусенко Т. Матеріали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) / Т. Марусенко // Полесье. – М. : Наука, 1968. – С. 206–255.

Он. – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2-х ч. / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984.

Рудн. – Rudnicki J. Nazwy geograficzne Wojkowszczyzny. [rozpr. z onom. 1.] / J. Rudnicki. – Lwów : I-t Popierania Polsk. Twór. Nauk, 1939. – 248 s.

СБГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.

Яшк. – Яшкін І. Я. Беларускія геаграфічныя назвы. Тапаграфія. Гідралогія / рэд. М. В. Бірыла. – Мн. : Навука і техника, 1971. – 256 с.

Список скорочень назв поселень

Ант. – Антонівка, Бал. – Балинці, Бел. – Белелуя, Братк. – Братківці, Бук. – Буківна, Буч. – Бучачки, Верб. – Вербівці, Вид. – Видинів, Воскр. – Воскресинці, В. Кл. – Великий Ключів, Ганьк. – Ганьківці, Городн. – Городниця, Грин. – Гринівці, Груш. – Грушів, Дел. – Делева, Довг. – Довге, Драгом. – Драгомирчани, Жабокр. – Жабокруки, Зав. – Завалля, Загв. – Загвіздя, Ілл. – Іллінці, Клуб. – Клубівці, Кол. – Колінки, Кут. – Кутище, Л. Слоб. – Лісна Слобідка, М. Кл. – Малий Ключів, Марк. – Марківка, Мик. – Миколинці, Н. В. – Нижній Вербіж, Од. – Одаї, Ол-а – Олеша, Остр. – Остриня, Петрил. – Петрилів, Петр. –

Петрів, Підв. – Підвербівці, Поб. – Побережжя, Пужн. – Пужники, Рак. – Раковець, Раків. – Раківчик, Раш. – Рашків, Реп. – Репужинці, Рунг. – Рунгури, Сем. – Семенівка, Слоб. – Слобідка, Сор. – Сороки, С. Бог. – Старі Богородчани, Ст. Гв. – Старий Гвіздець, Стец. – Стецева, Стр. – Стрільче, Тиш. – Тишківці, Товм. – Товмачик, Топ. – Топорівці, Торг. – Торговиця, Тр. – Троїця, Трост. – Тростянець, Угорн. – Угорники, Хмел. – Хмелівка, Хот. – Хотимир, Черн. – Чернятин, Я-П. – Ясенів-Пільний.

Назви районів

Бог. – Богородчанський, Гор. – Городенківський, Кол. – Коломийський, Тисм. – Тисменицький, Тл. – Тлумацький, Сн. – Снятинський.

Інші скорочення

бер. – берег, вул. – вулиця, г. – гора, н.з. – неродючі землі, кр. – криниця, к.с. – куток села, л. – ліс, місц. – місцевість, м. куп. – місце купання, пас. – пасовище, п. – поле, пр. – прірва, с. – сад, сін. – сінокіс, ст. – ставок, ур. – урочище, ч.с. – частина села.